

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SO'Z O'YINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Saidova Iroda Anvar qizi

Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent

davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17499350>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlarining (wordplay) pragmatik xususiyatlari, ularning muloqotdagi kommunikativ ahamiyati hamda madaniy omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. So'z o'yini nutqning estetik, emotsional va ijtimoiy jihatdan ta'sirchanligini oshiruvchi vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ikki tildagi o'xshash va farqli jihatlar solishtirilib, tarjimada yuzaga keladigan pragmatik muammolar yoritiladi.

Kalit so'zlar: so'z o'yini, pragmatika, til madaniyati, kontekst, kommunikativ ta'sir, tarjima, o'xshashlik, madaniyatlararo muloqot.

Kirish.

Til inson tafakkuri va muloqotining eng muhim vositasi bo'lib, uning imkoniyatlari ichida so'z o'yini alohida o'rin tutadi. So'z o'yini – bu tilning semantik, fonetik, morfologik va pragmatik qatlamlari o'rtasidagi o'zaro munosabatni ijodiy tarzda qo'llash orqali hosil bo'ladigan nutqiy hodisadir. U inson tafakkurining noan'anaviy yo'l bilan ifodalanishiga, so'z orqali kulgi, kinoya, istehzo, o'xshatish yoki yashirin ma'nolarni yaratishga xizmat qiladi. Shu jihatdan so'z o'yinlari tilning estetik va kommunikativ vazifasini uyg'unlashtiruvchi nutqiy birlik sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinining shakllanishi, qo'llanilishi va pragmatik maqsadi madaniyat, tarix, dunyoqarash hamda milliy tafakkur bilan uzviy bog'liq. Masalan, ingliz tilidagi so'z o'yinlari ko'proq fonetik va semantik o'xshashlikka asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida ularning ko'pchiligi ma'no ko'chishlari, so'z shakllarining o'zgarishi yoki paronomaziyaga tayanadi. Har ikkala tilda so'z o'yinlari adabiyot, reklama, siyosiy nutq, jurnalistika va kundalik muloqotda keng qo'llanilib, tinglovchi yoki o'quvchiga ma'lum psixologik ta'sir ko'rsatish, e'tiborini jalb qilish hamda ma'noni kuchaytirish vazifasini bajaradi.

Til pragmatikasi nuqtai nazaridan so'z o'yinlari nafaqat estetik vosita, balki kommunikativ strategiya sifatida ham o'rganiladi. Chunki har bir so'z o'yini orqasida ma'lum maqsad — auditoriyaga ta'sir ko'rsatish, kulgi uyg'otish yoki yashirin ma'no orqali ijtimoiy signal berish yotadi. Shuning uchun o'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlarini solishtirma-pragmatik tahlil qilish, ularning ifoda vositalari va semantik mexanizmlarini aniqlash bugungi tilshunoslikda dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlarining pragmatik xususiyatlari, ularning ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog'liqligi, ma'no yaratish mexanizmlari hamda kommunikativ samarasini tahlil qilishga e'tibor qaratiladi. Shu orqali ikki til tizimidagi so'z o'yinlari vositasida nutqiy ta'sir kuchi va tilning ijodiy salohiyati o'rganiladi.

Asosiy qism.

So'z o'yinlari tilning ko'p qatlamli tizimida semantik, fonetik va pragmatik imkoniyatlarning uyg'unlashuvi orqali vujudga keladi. Ular muloqotda ikki asosiy maqsadga xizmat qiladi: birinchisi — estetik va kulgili ta'sirni hosil qilish, ikkinchisi — yashirin yoki qo'shimcha ma'noni etkazish.

O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlarining shakllanishida madaniyat, xalq og'zaki ijodi, tarixiy til taraqqiyoti va jamiyatdagi ijtimoiy kontekst muhim rol o'ynaydi.

So'z o'yini pragmatik nuqtai nazardan qaralganda, bu hodisa nutq ishtirokchilari o'rtasidagi muloqotda ma'lum kommunikativ niyatni amalga oshirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, so'z o'yini orqali so'zlovchi kinoya qiladi, auditoriyani kuldiradi yoki yashirin tanqidni ifodalaydi. Shuning uchun ham har bir so'z o'yini kontekst bilan chambarchas bog'langan bo'lib, uni to'liq anglash uchun vaziyat, so'zlovchining maqsadi va madaniy fonni bilish zarur. Ingliz tili pragmatik tizimida bunday so'z o'yinlari ko'pincha *puns* deb yuritiladi, o'zbek tilida esa "so'z o'yini", "ma'noli o'yin", "so'z o'yinchog'i" kabi atamalar bilan ifodalanadi.

Ingliz tilida so'z o'yinlari ko'pincha fonetik o'xshashlik, paronimiya yoki omonimiya asosida yaratiladi. Masalan, reklama matnida "*Seven days without laughter makes one weak*" degan so'z o'yini "week" (hafta) va "weak" (zaif) so'zlari o'rtasidagi fonetik o'xshashlikdan foydalangan. Bunday o'yinlar orqali til yaratuvchisi auditoriyada kulgi, e'tibor yoki ijobiy hissiy ta'sir uyg'otadi. Adabiyotda esa Shekspir ijodida so'z o'yinlari pragmatik jihatdan chuqur ma'no kasb etadi — ular asar qahramonlarining ruhiy holatini, ijtimoiy maqomini yoki muallifning yashirin g'oyasini ifodalaydi.

O'zbek tilidagi so'z o'yinlari ko'proq morfologik shakllanish, ma'no ko'chish va xalqona ifodalar orqali yuzaga chiqadi. Masalan, "Ko'p yegan to'yadi, ko'p so'zlagan so'yadi" degan maqolda so'z o'yinining asosini ritmik va semantik muvofiqlik tashkil etadi. Shuningdek, zamonaviy o'zbek reklama matnlarida yoki ijtimoiy tarmoqlarda "Choy ich, kayfing joy!" kabi iboralar orqali fonetik uyg'unlik va semantik o'yin yaratilib, iste'molchining e'tiborini jalb qilishga xizmat qiladi. Pragmatik jihatdan bunday so'z o'yinlari hissiy ta'sir kuchiga ega bo'lib, ularning maqsadi auditoriyani quvontirish yoki mahsulotga ijobiy munosabat uyg'otishdir.

So'z o'yinlarining qo'llanishi jamiyatdagi ijtimoiy qatlam, yosh, jins, kasb va madaniy muhit bilan ham bog'liq. Masalan, ingliz tilidagi *internet memes* yoki *wordplay jokes* ko'proq yoshlar orasida tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilida xalqona maqollar yoki topishmoqlarda so'z o'yinlari an'anaviy shaklda qo'llaniladi. Bu holat har ikki tilda so'z o'yinining sotsiolingvistik differensiasiyasini ko'rsatadi.

So'z o'yinlarini bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish eng murakkab jarayonlardan biridir, chunki ular nafaqat ma'no, balki tovush, madaniyat va konnotatsiyani o'z ichiga oladi. Masalan, ingliz tilidagi "*Marriage is a fine institution, but who wants to live in an institution?*" degan iborani o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish qiyin, chunki bu yerda "institution" so'zining ikki xil ma'nosi (tashkilot va ruhiy shifoxona) asosida so'z o'yini qurilgan. Shu sababli tarjimon pragmatik maqsadni saqlab qolgan holda, ma'nodosh yoki madaniy jihatdan mos variant topishi kerak.

So'z o'yinlari nutqda faqat kulgi yoki estetik zavq emas, balki ijtimoiy-psixologik ta'sir kuchiga ham ega. Ular e'tibor jalb etish, kayfiyatni o'zgartirish, shuningdek, muloqot ishtirokchilarining o'zaro yaqinligini oshirishga xizmat qiladi. Ingliz tilidagi reklama, siyosiy nutqlar va stand-up janrida so'z o'yinlari auditoriya bilan ijobiy aloqani mustahkamlasa, o'zbek tili madaniyatida ular ko'proq xalqona hikmat va kinoya shaklida namoyon bo'ladi.

Xulosa.

O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlari tilning semantik, fonetik va pragmatik qatlamlarida yuzaga keladigan murakkab nutqiy hodisadir. Ular inson tafakkurining ijodiy ifodasi sifatida nafaqat kulgi yoki estetik zavq uyg'otish, balki yashirin ma'nolar, kinoya va madaniy signalni yetkazish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. So'z o'yinlari til egalari dunyoqarashi,

ijtimoiy muhit va milliy madaniyatning o'ziga xosligini ifodalab, ularning nutqiy tafakkur darajasini ko'rsatadi.

Pragmatik nuqtai nazardan, har bir so'z o'yini kontekstga, so'zlovchining maqsadiga va auditoriyaning til kompetensiyasiga bog'liq. Ingliz tilida bunday o'yinlar ko'proq fonetik va omonimik asosda shakllansa, o'zbek tilida ularning asosini ma'no ko'chishi, paronomaziya va xalqona ritmik uyg'unlik tashkil etadi. Bu esa har bir tilning ichki qonuniyatlari va madaniy tafakkur tizimi bilan bevosita bog'liqdir.

So'z o'yinlarining tarjimasi esa alohida e'tibor talab etuvchi jarayondir. Tarjimon faqat so'zning lug'aviy ma'nosini emas, balki uning madaniy, ijtimoiy va psixologik konnotatsiyasini ham hisobga olishi kerak. Shu bois, so'z o'yinlarini tarjima qilishda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentni izlashdan ko'ra, maqsadga muvofiq pragmatik moslikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, so'z o'yinlari tilning ijodiy salohiyatini namoyon etuvchi, madaniyatlararo muloqotda hissiy va kommunikativ muvozanatni ta'minlovchi vositadir. O'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlarini solishtirma-pragmatik tahlil qilish nafaqat tilshunoslik, balki tarjimashunoslik, madaniyatshunoslik va kommunikatsiya sohalarida ham muhim ilmiy natijalar beradi. Shu sababli, ushbu hodisaning chuqur o'rganilishi zamonaviy til madaniyati va lingvistik ijodkorlikning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Soyibnazarov, N. (2021). *THE ROLE OF PRAGMATICS IN TRANSLATION*. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(2).
2. Burieva, N. (2020). *Pragmatic features of the translation of literary text*. Журнал иностранных языков и лингвистики, 1(1), 76-80.
3. Bekmurodova, F. N., Djumabayeva, J. S., & Madiyorova, V. Q. (2024). *Pragmatic Equivalence in the Translation of Cultural References from Uzbek into English*. Arab World English Journal for Translation & Literary Studies, 8(2), 241-254.
4. Khayrieva, M. I., & Nurullayeva, M. R. q. (2024). *STYLISTIC AND PRAGMATIC FUNCTIONS OF LANGUAGE TOOLS IN TRANSLATING FROM ENGLISH INTO UZBEK*. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 44(9), 9-12.
5. Ashurokhunova, D. T. q. (2024). *INVESTIGATING THE CHALLENGES AND STRATEGIES FOR TRANSLATING HUMOR AND WORDPLAY IN LITERARY AND MEDIA TEXTS*. Journal of new century innovations.
6. Batirkhanova, M. (2022). *Linguopragmatic Research of Translation of Somatic Phraseologies*. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 2(12).
7. Khusainova, K. (2024). *IMPLEMENTING PRAGMATIC TRANSLATION TECHNIQUES TO ENHANCE PROFESSIONAL COMPETENCE IN ENGLISH-UZBEK TRANSLATION STUDENTS*. Yangi O'zbekistonda Tabiiy va Ijtimoiy-gumanitar fanlar respublika ilmiy amaliy konferensiyasi, 2(11).
8. Omonova, F. A. q. (2024). *INTERCULTURAL PRAGMATICS AND PHRASEOLOGY: THE INTERFACE BETWEEN LANGUAGE, CULTURE AND STYLE*. Илмий тадқиқотлар ва уларнинг ечимлари журнали.